

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 13(2) 2023

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.13.2.8

ARTYKUŁY

Małgorzata Świder

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0002-4354-3641

Ukraińscy uchodźcy wojenni na niemieckim rynku pracy

Ukrainian war refugees on the German labour market

Abstrakt

Republika Federalna Niemiec, obok Polski, przyjęła największą liczbę uchodźców wojennych z Ukrainy (ponad 1 mln), przyznając im ułatwiony dostęp do szerokiego wachlarza świadczeń socjalnych, równych ze świadczeniami, do których mają prawo osoby zamieszkujące na stałe RFN. Celem tej polityki jest integracja uchodźców zarówno w społeczeństwie niemieckim, jak i na niemieckim rynku pracy, wynikająca zarówno z deklaracji znacznej części uchodźców do pozostania w RFN na zawsze (ok. 27% wszystkich uchodźców) lub na dłużej (12% na kilka lat), jak i z zapotrzebowania Niemiec na wykwalifikowaną siłę roboczą. Stosunkowo niski wiek uchodźców, ich struktura płci (przewaga młodych kobiet), wykształcenie (70% osób z wykształceniem wyższym), a także deklarowana duża gotowość do pracy mogą być szansą dla niemieckiego rynku pracy w zniwelowaniu permanentnych braków wynikających ze starzenia się społeczeństwa. Federalne Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych zakłada, że tylko w latach 2022–2026 w Niemczech zabraknie pracowników na 240 tys. wykwalifikowanych miejsc pracy. Niemiecka gospodarka, aby móc przezwyciężyć zagrożenie utraty dobrobytu i chcąc utrzymać swój potencjał, korzysta od lat z obcej siły roboczej pochodzącej z imigracji, stąd też napływ dużej liczby osób w wieku produkcyjnym może być szansą dla niemieckiego rynku pracy, ale tylko pod warunkiem, że osoby te będą bardziej aktywne zawodowo. Jest to również ważne z uwagi na opinie publiczną, która od lat krytycznie obserwuje politykę migracyjną rządu RFN.

Słowa kluczowe: uchodźcy wojenni z Ukrainy; Republika Federalna Niemiec; wsparcie humanitarne, opieka socjalna, rynek pracy, obca siła robocza

Abstract

The Federal Republic of Germany, next to Poland, accepted the largest number of war refugees from Ukraine (over 1 million people), granting them easier access to a wide range of social benefits equal to those available to people permanently residing in Germany. The aim of this policy encompasses the integration of refugees into German society and within the German labour market. It stems from the declarations of a significant number of refugees to remain in Germany forever (approx. 27% of all refugees) or longer (12% may stay for several years), as well as Germany's need for skilled labour. The relatively low age of refugees, their gender structure – predominance of young women, and education – 70 percent have university degrees, as well as the declared high readiness to work, may be an opportunity for the German labour market to compensate for the permanent shortages in its ageing society. The Federal Ministry of Labour and Social Affairs assumes that in the years 2022-2026 alone, Germany will be in need of 240,000 workers able to handle high-skill jobs. To overcome the threat of losing prosperity and to maintain its potential, the German economy has been using labour forces of immigrants for years. This is why the inflow of a large number of people in their productive age may be an opportunity for the German labour market, but only if these people are professionally active to a larger extent. This is also important for public opinion, critically observing the German government's migration policy for years.

Keywords: war refugees from Ukraine; Federal Republic of Germany; humanitarian support, welfare, labour market, foreign labour

Wstęp – niemiecka pomoc dla Ukrainy

Od czasu agresji Rosji na Ukrainę zapewnienie udzielenia pomocy dla Ukrainy „tak długo, jak będzie to konieczne”, jest stałym elementem w wystąpieniach kanclerza Republiki Federalnej Niemiec, jak również wszystkich liczących się polityków. Kanclerz Olaf Scholz, deklarując pomoc, używa tego sformułowania w wystąpieniach o znaczeniu priorytetowym¹.

Pierwszy raz Scholz mówił o wsparciu dla uchodźców, przekazaniu broni Ukrainie, a także przyjęciu uchodźców w lutym 2022 roku Na nadzwyczajnym posiedzeniu Bundestagu zwołanym na niedzielę 27 lutego 2022 roku zdecydowanie potępił rosyjski atak na Ukrainę, nazywając go punktem zwrotnym dla Niemiec². Deklaracja kanclerza wpisywała się w ówczesne nastroje społeczne. Jak wynika z analizy wyników reprezentatywnego badania wykonanego przez Infratest dimap na zlecenie ARD-Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland w dniach 28 lutego–2 marca 2022 roku poparcie dla udzielenia pomocy Ukrainie było niemalże powszechne. Niemcy zgodzili się na działania pomimo możliwych kosztów

¹ *Pressekonferenz von Bundeskanzler Olaf Scholz gemeinsam mit dem Präsidenten der Ukraine, Wolodymyr Selensky.* (2023, 14 maja). <https://www.bundeskanzler.de/bk-de/aktuelles/pressekonferenz-von-bundeskanzler-olaf-scholz-gemeinsam-mit-dem-praesidenten-der-ukraine-wolodymyr-selensky-2190292> [dostęp 22.05.2023].

² *Bundeskanzler Olaf Scholz: Wir erleben eine Zeitenwende.* (2022). Bundestag. <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2022/kw08-sondersitzung-882198> [dostęp 05.04.2023].

i niedogodności³: 68% ankietowanych chciało przyjąć uchodźców, nawet gdyby doprowadziło to do braków w dostawach energii; 66% gdyby skutkowało to podniesieniem ceny energii i kosztów życia w Niemczech; 65% gdyby niemieckie firmy i przedsiębiorstwa poniosły z tego powodu straty; 91% odpowiedziało twierdząco na pytanie: „czy uważasz, że przyjmowanie uchodźców z Ukrainy przez Niemcy jest słuszne?”⁴.

Gotowość niesienia pomocy dla Ukrainy i uchodźców z tego kraju powiązana była z koniecznością uruchomienia przez Niemcy znacznych środków finansowych. Pomoc była i jest udzielana w formie: pomocy humanitarnej, płatności bezpośrednich i dostaw broni. Jak wynika z oficjalnych danych rządu federalnego, od końca lutego 2022 roku do maja 2023 roku Niemcy udzieliły Ukrainie pomocy o łącznej wartości około 16,8 mld euro⁵. Ta kwota obejmuje tylko wsparcie dwustronne. Niemieckie działania, które wspierają Ukrainę w ramach programów Unii Europejskiej, nie zostały w tej kwocie uwzględnione.

Szczególnie istotne, ale niepozbawione kontrowersji w RFN jest dozbrojenie wojsk ukraińskich niemieckim sprzętem wojskowym, w tym także z zasobów Bundeswehry, przy czym szczególnie problematyczne było uzyskanie zgody na wysłanie do Ukrainy czołgów Leopard⁶. Łączna wartość indywidualnych zezwoleń wydanych przez rząd federalny na wywóz sprzętu wojskowego w okresie od 1 stycznia 2022 roku do 24 kwietnia 2023 roku wynosi 2 751 982 374 euro⁷. Ważnym wsparciem Ukrainy są inne dostawy niemieckiego przemysłu zbrojeniowego, które są finansowane ze środków pomocy modernizacyjnej rządu federalnego, wynoszące łącznie 4,2 mld euro (2 mld w 2022 roku i 2,2 mld euro na 2023 roku). Mają one zostać wykorzystane przede wszystkim na wsparcie militarne Ukrainy, a także do sfinansowania zwiększonych obowiązkowych składek Niemiec na Europejski Instrument na rzecz Pokoju (EPF), który z kolei może zostać wykorzystany do zwrotu państwom członkowskim UE kosztów poniesionych w związku z udzieleniem wsparcia Ukrainie.

Niemcy zapewniają Ukrainie również kompleksowe wsparcie cywilne i humanitarne, które odgrywa ważną rolę w kształtowaniu wizerunku Niemiec poza granicami. W tym wypadku pierwszoplanową rolę odgrywa Federalna Służba Ratownictwa Technicznego (THW – Bundesanstalt Technisches Hilfswerk). Jak podało Federalne Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, misja pomocowa dla Ukrainy jest największą misją logistyczną w dotychczasowej historii THW. Niemcy przeprowadziły od lutego 2022 do maja 2023 roku łącznie 419 transportów pomocy – 348 bezpośrednio na Ukrainę,

³ *ARD-DeutschlandTREND März 2022. Eine repräsentative Studie im Auftrag der tagesthemmen.* (2022). Infratest dimap. <https://www.tagesschau.de/dtrend-747.pdf> [dostęp 04.08.2023].

⁴ Tamże.

⁵ *Deutsche Unterstützung für die Ukraine, Deutsche Botschaft Stockholm.* (2023, 15 maja). <https://stockholm.diplo.de/se-de/aktuelles/-/2515980> [dostęp 05.06.2023].

⁶ *Verteidigungsminister in Ukraine. Pistorius verspricht in Kiew Leopard-1-Panzer.* <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/pistorius-kiew-ukraine-leopard-1-krieg-russland-100.html> [dostęp 22.06.2023].

⁷ *Liste der militärischen Unterstützungsleistungen.* Die Bundesregierung. <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/krieg-in-der-ukraine/lieferungen-ukraine-2054514> [dostęp 22.07.2023].

pozostałe do krajów sąsiednich⁸. Wartość pomocy udzielonej do tej pory przez THW wynosi około 206 milionów euro (stan na maj 2023 roku). Pomoc rzeczowa składa się głównie ze środków medycznych (58%), leków, pojazdów gaśniczych, pojazdów czyszczących i maszyn budowlanych, aparatów oddechowych i innego sprzętu przeciwpożarowego, sprzętu ochronnego na wypadek zagrożenia chemicznego, biologicznego, radiologicznego lub nuklearnego oraz urządzeń wspierających sektor energetyczny, co jest szczególnie ważne od czasu wzmożonych rosyjskich ataków na ukraińską infrastrukturę energetyczną. Obecnie nacisk położono na zakup generatorów prądu o wyższych klasach mocy⁹.

Najważniejszym jednak elementem pomocy Ukrainie jest objęcie opieką ponad miliona uchodźców, którzy znaleźli się w Niemczech. Właśnie tematyce niemieckiego wsparcia dla uchodźców z Ukrainy poświęcony jest niniejszy tekst, przy czym głównym problemem badawczym będzie przybliżenie świadczeń związanych z aktywizacją i integracją uchodźców na niemieckim rynku pracy, a także określenie ich znaczenia dla gospodarki niemieckiej. W tym celu należało odpowiedzieć w pierwszej kolejności na następujące pytania badawcze. Ilu uchodźców znalazło do lata 2023 roku schronienie na terytorium Niemiec? Jaka jest struktura wieku, płci i wykształcenia uchodźców? A także jakie środki wsparcia państwa niemieckiego mają do dyspozycji uchodźcy wojenni z Ukrainy i ile one kosztują? W tym wypadku akcent położony zostanie na kwestie wsparcia socjalnego państwa. W kontekście aktywizacji uchodźców na niemieckim rynku pracy istotne jest ustalenie popytu na pracę w określonych gałęziach gospodarki, a także działań podejmowanych w celu podniesienia ich kompetencji zawodowych. Przy czym istotnym pytaniem jest pytanie o plany uchodźców, a przede wszystkim o to, ilu z nich zamierza pozostać na stałe i zintegrować się na niemieckim rynku pracy? Zagadnieniem uzupełniającym jest określenie ich długoterminowego wpływu na niemiecką gospodarkę.

W opracowaniu wykorzystano metodę *desk research*, a także metodę analityczną. Analizą przyczynową, ilościową i jakościową objęte zostały dane dotyczące zarówno aktualnej liczby uchodźców, ich sytuacji życiowej i planów na przyszłość, a także możliwości wykorzystania środków finansowych przeznaczonych na podniesienie ich kwalifikacji. Z racji tematyki, a także jej aktualności podstawą opracowania tekstu były dane udostępnione przez urzędy federalne, a także najnowsze wyniki badań opinii społecznej, w tym przede wszystkim raporty z projektu „Geflüchtete aus der Ukraine in Deutschland” („Uchodźcy z Ukrainy w Niemczech”). Jego realizację rozpoczęto

⁸ *Weiter umfassende zivile Hilfe für die Ukraine. Größter Logistikeinsatz in der Geschichte des THW.* https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/pressemitteilungen/DE/2023/05/THW-Hilfen_Ukraine.html [dostęp 21.04.2023].

⁹ Do maja 2023 roku Ukrainie dostarczono: 660 agregatów prądotwórczych i 15 jednostek magazynowania baterii (wartość: 22,9 mln euro). 5 kolejnych jednostek magazynowania baterii jest przygotowywanych do transportu, a 41 generatorów jest nadal zamawianych. Ponadto na Ukrainę stopniowo dostarczane są agregaty prądotwórcze pochodzące z darowizn i od Fundacji THW (150 jednostek); Zapewniane jest dalsze wsparcie w postaci grzejników olejowych, generatorów ciepła, kontenerów mieszkalnych i sanitarnych, kuchni polowych, łóżek obozowych, namiotów zespolowych, koców i śpiworów. *Weiter umfassende zivile....* Dz. cyt.

1 lipca 2022 – zakończenie planowane jest na 30 czerwca 2024. Projekt badający sytuację uchodźców z Ukrainy finansowany jest przez Federalne Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Spraw Wewnętrznych (BMI – Bundesministerium des Innern und für Heimat); Federalne Ministerstwo Pracy i Spraw Społecznych (BMAS – Bundesministerium für Arbeit und Soziales); Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań Naukowych (BMBF – Bundesministerium für Bildung und Forschung); Federalny Urząd ds. Migracji i Uchodźców (BAMF – Bundesamt für Migration und Flüchtlinge) przy współpracy z Instytutem Badań nad Zatrudnieniem Federalnej Agencji Pracy (Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung – IAB der Bundesagentur für Arbeit – BA); Federalnym Instytutem Badań nad Ludnością (BiB – Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung); Centrum Badawczym Federalnego Urzędu ds. Migracji i Uchodźców (BAMF-FZ – Forschungszentrum des Bundesamts für Migration und Flüchtlinge). Do tej pory ukazały się dwa cząstkowe raporty z tych badań. Uzupełnieniem są analizy wytworzone przez instytut badawcze zajmujące się sprawami gospodarki niemieckiej.

Uchodźcy wojenni z Ukrainy

Najbardziej widocznym skutkiem agresji Rosji na Ukrainę jest milionowa fala uchodźców z którą mierzy się zarówno Ukraina, jak i państwa oraz społeczeństwa europejskie. Jak wynika z szacunkowych danych opublikowanych przez Wysokiego komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców (UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees), w pierwszym roku wojny na Ukrainie (od lutego 2022 roku do połowy maja 2023 roku) niemalże 22 mln uchodźców przekroczyło granicę z Ukrainy do jednego z sąsiednich krajów. Zaś nieco ponad 13 milionów osób przekroczyło granicę z Ukrainą, powracając do kraju. Łącznie w Europie zarejestrowanych jest obecnie nieco ponad 5880 tys. uchodźców wojennych – stan na 8 sierpnia 2023 roku¹⁰. Wśród państw UE najwięcej uchodźców przyjęły Polska i Niemcy. Przyjazd uchodźców do Niemiec nastąpił na podstawie uproszczonej procedury udzielania ochrony Ukraińcom w krajach Unii Europejskiej, która została uzgodniona 3 marca 2022 roku. W rezultacie tych regulacji możliwe jest uzyskanie zezwolenia na pobyt w celu ochrony czasowej w Niemczech zgodnie z § 24 Ustawy o pobycie – Gesetz über den Aufenthalt, die Erwerbstätigkeit und die Integration von Ausländern im Bundesgebiet – Aufenthaltsgesetz, które może zostać udzielone przez właściwe organy ds. cudzoziemców. Specjalną regulacją Niemcy objęły uchodźców wojennych wyznania mojżeszowego. Jak podaje Centralna Rada Żydów, uzgodnione zostały z Federalnym Ministerstwem Spraw Wewnętrznych, Federalnym Urzędem ds. Migracji i Uchodźców oraz krajami związkowymi uproszczone przepisy imigracyjne dla żydowskich przesiedleńców z Ukrainy, które umożliwiają postawienie wniosku o imigrację do Niemiec z terytorium Niemiec. Ma

¹⁰ *Refugees from Ukraine recorded in Europe*. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [dostęp 8.08.2023].

to zapewnić, że żydowska imigracja z Ukrainy będzie nadal możliwa pomimo wojny. Zmienne rozporządzenie zostało wydane 18 marca 2022 roku¹¹.

W oparciu o regulacje unijne Niemcy przyjęły 1 074 864 osób – dane z 9 lipca 2023 roku¹². Spośród zarejestrowanych w Centralnym Rejestrze Uchodźców około 96,5% to obywatele Ukrainy. Znaczna część dorosłych uchodźców to kobiety (67%). Wśród uchodźców jest 346 tys. dzieci i młodzieży (w wieku poniżej 18 lat) z tego około 38% to dzieci w wieku szkolnopodstawowym (6–11 lat)¹³.

Większość uchodźców przybywających do Niemiec pochodzi z regionów, które zostały poważnie dotknięte wojną. Dotyczy to w szczególności wschodniej Ukrainy (32%), miasta Kijowa (19%) i jego okolic (7%) oraz południowej Ukrainy (14%)¹⁴. Według badania *Uchodźcy z Ukrainy w Niemczech* średni wiek ukraińskich uchodźców wynosi około 28 lat (średnia wieku mieszkańców Ukrainy to 41 lat), natomiast średnia wieku dorosłych uchodźców to 40 lat (według wyników drugiego badania uchodźców przeprowadzonego w okresie styczeń–marzec 2023 roku). Wielu z nich przybyło do Niemiec bez partnera (77%). Prawie połowa dorosłych uchodźców przybyła z dziećmi (48%)¹⁵.

Prawie 80% wszystkich uchodźców z Ukrainy mieszka obecnie w prywatnych mieszkaniach i domach, co wynika z drugiego raportu *Uchodźcy z Ukrainy w Niemczech*. W porównaniu z późną jesienią ich udział wzrósł o pięć punktów procentowych – wówczas wynosił 74%. W „innym zakwaterowaniu”, np. hotelach, mieszka 13% uchodźców, a tylko 8% w tzw. wspólnym zakwaterowaniu (stan na lipiec 2023 roku)¹⁶.

Badania, jakie prowadzone są wśród uchodźców, dały ciekawy ogląd powodów, dla których trafili oni akurat do Niemiec. Wynika z nich, że głównym powodem było posiadanie w tym kraju znajomych lub członków rodziny (60%); respektowanie przez Niemcy praw człowieka (29%); dobrobyt (22%); w 12% zdecydował niemiecki system oświatowy, a także niemiecka *Willkommenskultur*; sytuacja gospodarcza Niemiec – 10%; procedura azylowa – 8%; obecność innych uchodźców ukraińskich – 7%. Dla 18% uchodźców przypadek zdecydował o RFN jako miejscu schronienia¹⁷.

¹¹ *Zuwanderungsregelung für Juden aus der Ukraine*. (2022, 25 maja). <https://www.zentralratderjuden.de/aktuelle-meldung/artikel/news/zuwanderungsregelung-fuer-juden-aus-der-ukraine/> [dostęp 22.07.2023].

¹² *Flüchtlinge aus der Ukraine in Deutschland*. (2023, lipiec). <https://mediendienst-integration.de/migration/flucht-asyl/ukrainische-fluechtlinge.html>.

¹³ Tamże.

¹⁴ *Geflüchtete aus der Ukraine in Deutschland: Ergebnisse der ersten Welle der IAB-BiB/FReDA-BAMF-SOEP-Befragung*. (2023). Forschungsbericht 41, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. <https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Forschung/Forschungsberichte/fb41-ukr-gefluechtete.pdf> [dostęp 05.06.2023].

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 25.

¹⁷ Tamże, s. 27.

Niemieckie wsparcie dla uchodźców

Zgodnie z decyzją Federalnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Ojczyzny Ukraińcy muszą w ciągu pierwszych 90 dni złożyć wnioski o zezwolenie na pobyt. Tylko osoby zarejestrowane biometrycznie (zdjęcie, odciski palców) w urzędzie ds. cudzoziemców (Ausländeramt) mogą korzystać ze świadczeń socjalnych i opieki medycznej zgodnie z kodeksem socjalnym, a także otrzymać zezwolenie na pracę.

Uchodźcy z Ukrainy mogą od 1 czerwca 2022 roku otrzymać pomoc socjalną (Hartz IV), zgodnie z drugą księgą kodeksu socjalnego (SGB II – Grundsicherung für Arbeitsuchende) lub dwunastą księgą kodeksu socjalnego (SGB XII – Sozialhilfe). Oznacza to, że osoby takie otrzymają świadczenia równe świadczeniom, które otrzymują niemieccy obywatele korzystające z pomocy lokalnych biur pomocy socjalnej, a w przypadku, gdy są zdolni do pracy, z lokalnego urzędu pracy.

Od stycznia 2023 roku osoba samotna otrzymuje 502 euro na standardowe potrzeby, a para we wspólnocie życiowej 902 euro. W przypadku dzieci, nastolatków i młodych dorosłych świadczenia mogą być również przyznawane na edukację i uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym (na przykład na pozaszkolną pomoc w nauce, zajęcia w zakresie sportu, gier, kultury lub na lekcje muzyki). Rodzice pobierają na dzieci *Kindergeld* w wysokości 250 euro (od 1 stycznia 2023 roku), a także mogą ubiegać się o dodatek na dziecko, czyli jednorazową wypłatę w wysokości 100 euro na dziecko¹⁸. Ma ona na celu zapewnienie dodatkowego wsparcia dla rodzin w czasach wyjątkowego obciążenia i złagodzenie gwałtownego wzrostu cen. Ponadto uchodźcy otrzymują środki na pokrycie czynszu i ogrzewania. Możliwe jest również otrzymanie jednorazowej pomocy na specjalne potrzeby (np. pierwsze wyposażenie domu lub mieszkania). Do 2024 roku koszty wynajmu lub posiadania domu lub mieszkania były pokrywane bez sprawdzania, czy były uzasadnione. Ponadto uchodźcy z Ukrainy zostali objęci ustawowym ubezpieczeniem zdrowotnym. Jak wynika ze sprawozdania Federalnego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (Bundesamtes für Soziale Sicherung – BAS), ustawowe ubezpieczenie zdrowotne wydało od czerwca do sierpnia ubiegłego roku prawie 29,3 mln euro na leczenie uchodźców z Ukrainy. Kwota ta nie jest ostateczna, bowiem tego typu rozliczenia napływają ze znacznym opóźnieniem. BAS poinformowało również, że do końca 2022 roku rozpatrzono 5 542 wnioski szpitali o zwrot kosztów leczenia uchodźców z Ukrainy na kwotę około 2,85 mld euro¹⁹.

Część działań i pomocy dla uchodźców z Ukrainy udzielana jest z zasobów poszczególnych gmin i miast. Niestety, sposób rozliczenia tych kosztów jest dla samorządów terytorialnych nie do końca satysfakcjonujący, przede wszystkim chodzi o zwrot poniesionych przez samorzady kosztów przyjęcia uchodźców. Według obecnych danych w 2022 roku rząd federalny przeznaczył dwa miliardy euro na pomoc krajom

¹⁸ *Höheres Kindergeld und weitere Verbesserungen für Kinder*. Die Bundesregierung. <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/entlastung-fuer-deutschland/unterstuetzung-fuer-familien-2125014> [dostęp 22.03.2023].

¹⁹ *Versorgung von Ukraine-Geflüchteten erhöht Ausgaben der Krankenkassen*. (2023, 27 lipca). „Ärzteblatt”. <https://www.aerzteblatt.de/nachrichten/144881/Versorgung-von-Ukraine-Gefluechteten-erhoeht-Ausgaben-der-Krankenkassen> [dostęp 22.07.2023].

związkowym i gminom w przyjmowaniu i zakwaterowaniu ukraińskich uchodźców. W 2023 roku rząd federalny wesprze kraje związkowe i gminy kwotą 2,75 mld euro. Środki te są jednak dalece niewystarczające. W połowie maja 2023 roku miało miejsce spotkanie kanclerza z przedstawicielami samorządu terytorialnego na poziomie gminy i powiatu. W jego trakcie mówiono między innymi o konieczności wprowadzenia sprawnych mechanizmów zwrotu kosztów poniesionych na rzecz uchodźców z Ukrainy.

Uchodźcy z Ukrainy na niemieckim rynku pracy

Ważnym elementem pomocy dla uchodźców ukraińskich jest udzielenie im zgody na pracę i ich aktywizacja na niemieckim rynku pracy. W tym kontekście należy podkreślić nie tylko wiek, o czym mowa była już wcześniej, ale również fakt, że większość dorosłych uchodźców przebywających w Niemczech ma wykształcenie wyższe (72%). Przy czym tylko nieliczni uchodźcy dobrze znają język niemiecki (4%). Dlatego też ważnym czynnikiem integracyjnym jest nauka języka niemieckiego. Ze względu na specyfikę tej grupy (przewaga kobiet z dziećmi) organizowane są kursy języka dla kobiet połączone z opieką nad nieletnimi dziećmi. Według najnowszych danych z badań w ramach projektu „Geflüchtete aus der Ukraine in Deutschland”, zaprezentowanych 12 lipca 2023 roku, pod koniec 2022 roku 51% ukraińskich uchodźców uczęszczało na kurs języka niemieckiego lub ukończyło już co najmniej jeden kurs. Na początku 2023 roku odsetek ten wzrósł do 75%. Latem 2023 roku 65% Ukraińców uczęszczało na kurs językowy, a kolejne 10% ukończyło już taki kurs. Wielu uchodźców (11%) ukończyło już dwa kursy językowe, 5% ukończyło nawet trzy lub więcej kursów językowych. Ponadto 87% uchodźców brało udział w kursach integracyjnych²⁰.

Kwestia nauki języka niemieckiego przez uchodźców wojennych jest istotna, bowiem wielu z nich deklaruje chęć pozostania w Niemczech na dłużej. Tendencja ta utrzymuje się na niezmiennie wysokim poziomie. W badaniach przeprowadzonych w okresie sierpień–październik 2022 roku ok. 27% wszystkich uchodźców nosiło się z zamiarem pozostania w RFN na stałe lub na dłużej, 12% na kilka lat, 33% chciałoby mieszkać w Niemczech do końca wojny, a 26% było niezdecydowanych. Jedynie 2% osób zarejestrowanych jako uchodźcy planowało opuścić Niemcy w ciągu roku²¹. 29% osób deklarowało na wiosnę 2023 roku chęć pozostania w RFN na stałe, 15% na kilka lat, 31% do końca wojny. Podobnie jak wcześniej, tylko 2% osób zarejestrowanych planowało opuścić Niemcy w ciągu roku. Spadła także liczba osób niezdecydowanych – do 23%²².

²⁰ *Geflüchtete aus der Ukraine entlasten laut Bundesagentur Arbeitsmarkt*. (2023, 19 lutego). Zeit-Online. <https://www.zeit.de/wirtschaft/2023-02/bundesagentur-fuer-arbeit-ukraine-fluechtlinge-arbeitsmarkt> [dostęp 05.06.2023].

²¹ *Geflüchtete aus der Ukraine in Deutschland. Flucht, Ankunft und Leben* (2022, grudzień). https://www.diw.de/documents/dokumentenarchiv/17/diw_01.c.862306.de/221214-gesamt-brosch%C3%BCre-ukraine_barrierearm.pdf [dostęp 05.06.2023].

²² *Geflüchtete aus der Ukraine entlasten laut Bundesagentur Arbeitsmarkt*. (2023, 19 lutego). Dz. cyt.

Mając na uwadze zarówno liczbę uchodźców, jak i ich wiek, kompetencje, a także potrzeby niemieckiego rynku pracy, rząd RFN musi wziąć pod uwagę możliwości zintegrowania tej masy potencjalnych pracowników z niemieckim systemem zatrudnienia. Jest to o tyle ważne, że jak wskazywały wcześniejsze badania, stopa bezrobocia wśród obcokrajowców jest około dwa razy wyższa niż wśród Niemców – pseudobezrobocie obejmuje ok. 40% osób pochodzących z krajów objętych wojną i kryzysem. Wyższe stopy bezrobocia odnotowywane są również wśród wysoko wykwalifikowanych obcokrajowców²³. W tym miejscu należy wskazać na ponadprzeciętne wykształcenie uchodźców w stosunku do poziomu wykształcenia zarówno w Ukrainie, jak i w Niemczech. 72% uchodźców deklaroowało wykształcenie wyższe, w Ukrainie 50% społeczeństwa posiadało wyższe wykształcenie, przy 33% w Niemczech. Odpowiednio wykształcenie zawodowe deklaroowało 11% uchodźców przy 26% wykształconych zawodowo w Ukrainie i 53% w RFN (dane odnoszą się do osób w wieku 20–70 lat)²⁴. Badania przeprowadzone przez Federalny Urząd ds. Migracji i Uchodźców wskazują, że imigracja osób wykwalifikowanych może działać stymulująco na dynamikę wzrostu gospodarczego. Warunkiem zadziałania tego mechanizmu jest zintegrowanie uchodźców na rynku pracy państwa przyjmującego²⁵.

Trudnym tematem jest kwestia podjęcia pracy przez uchodźców wojennych. W Niemczech podejmują oni rzadziej pracę niż w innych krajach przyjmujących UE. W listopadzie 2022 roku pracowało w RFN około 125 tys. osób. W połowie lutego 2023 roku, według oceny Komisji Europejskiej, około jeden na ośmiu ukraińskich uchodźców w Niemczech ma zarejestrowaną pracę. Dla porównania: w najważniejszym kraju przyjmującym, Polsce, pracuje ok. 20% – stan na 31 stycznia 2023 roku²⁶. Natomiast Republika Czeska, która zajmuje trzecie miejsce wśród krajów schronienia dla Ukraińców, z prawie 440 tys. ukraińskimi uchodźcami, ma wskaźnik zatrudnienia

²³ Można jedynie spekulować na temat przyczyn takiego stanu rzeczy. Po pierwsze można sobie wyobrazić, że kwalifikacje zdobyte za granicą nie zawsze są przydatne w kraju; po drugie istnieje większa niepewność co do wartości kwalifikacji zdobytych za granicą; i po trzecie dyskryminacja może odgrywać pewną rolę. Jednak nawet wśród obcokrajowców, którzy posiadają niemiecki stopień naukowy lub uznane wykształcenie, prawdopodobieństwo formalnego przekroczenia kwalifikacji w zatrudnieniu jest około dwukrotnie wyższe niż wśród Niemców. Garloff A. (2016). *Flüchtlinge auf dem deutschen Arbeitsmarkt*. „Wirtschaftsdienst”, 96(9), 690–695.

²⁴ *Bildungs- und Berufsqualifikationen der Geflüchteten aus der Ukraine in Deutschland im Vergleich zur Bevölkerung in der Ukraine und in Deutschland. Anteile der 20- bis 70-Jährigen in %*. (2022, grudzień). W *Geflüchtete aus der Ukraine in Deutschland Flucht, Ankunft und Leben*. https://www.diw.de/documents/dokumentenarchiv/17/diw_01.c.862306.de/221214-gesamt-brosch%C3%BCre-ukraine_barrierearm.pdf [dostęp 05.08.2023], s. 7.

²⁵ *Der Einfluss von Zuwanderung auf die deutsche Gesellschaft. Deutscher Beitrag zur Pilotforschungsstudie „The Impact of Immigration on Europe's Societies” im Rahmen des europäischen Migrationsnetzwerks*. (2005). Forschungsbericht 1, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Nürnberg. https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Forschung/Forschungsberichte/fb01-einfluss-zuwanderung.pdf?_blob=publicationFile&v=12 [dostęp 5.04.2023], s. 26.

²⁶ *Ukraine-Flüchtlinge in Deutschland seltener mit Job als anderswo*. (2023, 19 lutego). <https://regionalheute.de/ukraine-fluechtlinge-in-deutschland-seltener-mit-job-als-ander-swo-1676786465/> [dostęp 2.03.2023].

wynoszący niemalże jedną czwartą (prawie 100 tys. zarejestrowanych pracowników). Szczególnie dobrze radzi sobie Holandia – pracuje tam 59 tys. z niemalże 95 tys. ukraińskich uchodźców (dane ze stycznia 2023 roku)²⁷. Te stosunkowo niskie wskaźniki zatrudnienia uchodźców w RFN mogą być wypadkową kilku czynników: nadal słabego poziomu znajomości języka, nieprzystosowania do niemieckiego runku pracy i poszukiwań pracy, nieodpowiednich kwalifikacji, a także wysokiego poziomu świadczeń socjalnych, który nie motywuje do aktywnego poszukiwania pracy.

Na pewno kwestia językowa wpływa na poziom zatrudnienia uchodźców. Jednakże, jak wynika z informacji udostępnionych przez niemiecki Jobcenter, większość ukraińskich uchodźców chce najpierw nauczyć się języka niemieckiego, a następnie znaleźć pracę w swojej dziedzinie. Dlatego też odnotowano niespotykane w latach poprzednich zainteresowanie kursami językowymi i integracyjnymi. Ta strategia jest przyjęta również przez rząd federalny, który, jak mówił Daniel Terzenbach, członek zarządu Federalnej Agencji Pracy w Norymberdze, zamiarem nie było natychmiastowe zatrudnienie uchodźców na stanowiskach pomocniczych, ale znalezienie dla nich pracy zgodnie z ich możliwościami²⁸.

Wśród uchodźców odnotowano znaczną gotowość do podjęcia pracy. Latem 2022 roku aż 85% uchodźców deklarowało, że chce podjąć pracę zarobkową w Niemczech. Przy okazji ostatnich badań nad uchodźcami ukraińskimi pojawiło się ciekawe zjawisko, otóż znaczna część pracujących pracuje na stanowiskach samodzielnych, czyli prowadzi swoją firmę²⁹.

Niski poziom zatrudnienia może wynikać również z niechęci pracodawców do zatrudnienia uchodźców. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Instytut Gospodarki Niemieckiej (Institut der deutschen Wirtschaft), wśród pracodawców problemem związanym z zatrudnieniem Ukraińców jest niepewność co do długości ich pobytu w Niemczech (problem zgłaszało 48% pytanych), a także niepewność odnośnie do możliwych zmian prawnych ich statusu (aż 64% ankietowanych). Nie wszyscy pracodawcy chcą inwestować w „niepewnych” pracowników³⁰.

Zarówno duża gotowość do pracy, jak i struktura wykształcenia uchodźców są dla niemieckiego rynku pracy bardzo korzystne. W Niemczech rośnie zapotrzebowanie zarówno na wykwalifikowanych pracowników, tj. osoby z kwalifikacjami zawodowymi, dyplomem uniwersyteckim lub porównywalnymi wieloletnimi kwalifikacjami, jak i na mniej wykwalifikowanych pracowników. Podczas gdy istnieje szeroki konsensus naukowy i polityczny co do zapotrzebowania na tych pierwszych, zapotrzebowanie

²⁷ Tamże.

²⁸ *Geflüchtete aus der Ukraine entlasten laut Bundesagentur Arbeitsmarkt*. (2023, 19 lutego). Dz. cyt.

²⁹ Pallokat J. (2023, 20 lutego). *Ukrainische Geflüchtete arbeiten außergewöhnlich oft selbständig*. RBB. <https://www.rbb24.de/wirtschaft/beitrag/2023/02/ukraine-arbeitsmarkt-gefluechtete-selbstaendigkeit-interview-integration.html> [dostęp 18.03.2023].

³⁰ *Ergebnisse der Umfrage zur Beschäftigung von ukrainischen Geflüchteten unter Personalverantwortlichen*. NETZWERK Unternehmen integrieren Flüchtlinge. <https://www.unternehmen-integrieren-fluechtlinge.de/news/befragung-ukraine-auswertung/> [dostęp 22.07.2023].

na tych drugich jest kontrowersyjne³¹. Bezsprzecznie Niemcy potrzebują stałego dopływu siły roboczej. Naukowiec badający problem rynku pracy są zgodni, że imigranci oddziałują pozytywnie na PKB i dlatego Niemcy nie mogą zrezygnować z ciągłego ich dopływu. Powołana w 2008 Rada Ekspertów Niemieckich Fundacji na rzecz Integracji i Migracji jest przekonana, że dla utrzymania potencjału siły roboczej w okresie do 2060 roku na poziomie z 2017 roku w dłuższej perspektywie niezbędna będzie imigracja netto 400 tys. osób rocznie³². Natomiast w analizie Instytut Badań nad Zatrudnieniem – Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung przygotowanej na zlecenie fundacji Bertelsmanna w 2017 roku mowa jest o konieczności przyjęcia netto 533 tys. osób³³. Fundacja Bertelsmanna w analizie przygotowanej w 2019 roku stwierdziła, że Niemcy potrzebują stałego dopływu nowej siły roboczej (do 2060 roku około 240 tys. rocznie). Ponadto do 2040 roku Niemcy powinny zainwestować ponad dwa razy więcej w cyfryzację i automatyzację niż w 2018 roku, aby móc przewyciężyć zagrożenie utratą dobrobytu wynikającą ze starzenia się społeczeństwa³⁴. Według szacunków Federalnego Urzędu Statystycznego (Statistisches Bundesamt) ze stycznia 2021 roku, w 2040 roku Niemcy zamieszkiwać będzie 82,1 mln osób, w tym 45,8 mln w wieku produkcyjnym (20–65 lat) i 21,4 mln osób powyżej 67 roku życia³⁵. Zgodnie z prognozami Instytutu Badań nad Zatrudnieniem (Das Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung – IAB) bez imigracji potencjał siły roboczej spadnie w RFN do 2035 roku o ponad 7 milionów osób. Nawet przy rosnącym wskaźniku aktywności zawodowej kobiet i osób starszych spadkowi liczby ludności w wieku produkcyjnym można przeciwdziałać w dłuższej perspektywie jedynie poprzez imigrację.

Według analiz Centrum Kompetencji ds. Zabezpieczenia Wykwalifikowanej Siły Roboczej (KOFA) Instytutu Badań Gospodarczych w Kolonii (IW) w roku 2019 i 2020 popyt na wykwalifikowaną siłę roboczą znacznie wzrósł³⁶. W 2021 roku wystąpił

³¹ Burstedde A. i in. (2020, listopad). *Die Messung des Fachkräftemangels. Methodik und Ergebnisse aus der IW-Fachkräftedatenbank zur Bestimmung von Engpassberufen und zur Berechnung von Fachkräftelücken und anderen Indikatoren, Institut der deutschen Wirtschaft (IW)*. IW Report 59/2020. Köln.

³² Leubecher M. (2018, 14 grudnia). *Nettozuwanderung von 400.000 Personen pro Jahr nötig*. „Die Welt”. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article185527326/Arbeitsmigranten-Sachverstaendigenrat-will-Einwanderungsgesetz.html> [dostęp 21.03.2023].

³³ Kaiser T. (2019, 12 lutego). *Wie viele Zuwanderer braucht der deutsche Arbeitsmarkt?* „Die Welt”. <https://www.welt.de/wirtschaft/article188621949/Migration-Wie-viele-Zuwanderer-braucht-der-deutsche-Arbeitsmarkt.html> [dostęp 21.03.2023].

³⁴ Bertelsmann Stiftung (2019). *Studie Alterung der Gesellschaft führt zu hohen Wohlstandseinbußen in Deutschland*. <https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/themen/aktuelle-meldungen/2019/dezember/alterung-der-gesellschaft-fuehrt-zu-hohen-wohlstandseinbuessen-in-deutschland> [dostęp 04.03.2023].

³⁵ Statistisches Bundesamt (2021). *Bevölkerungsvorausberechnung*. https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Bevoelkerungsvorausberechnung/_inhalt.html [dostęp 04.05.2023].

³⁶ Hickmann H., Malin L. (2022). *Fachkräftereport, Offene Stellen und Fachkräftelücke auf Rekordniveau*. Kompetenzzentrum Fachkräftesicherung (KOFA), (KOFA Kompakt 4/2022). Köln, s. 1–3; Hardege S., Friedrich U. (2021, listopad). *Fachkräfteengpässe schon*

zwiększony niedobór wykwalifikowanych pracowników we wszystkich grupach zawodowych. Znaczne niedobory siły roboczej występowały przykładowo w zawodach pielęgniarstwie³⁷. Federalne Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych (Das Bundesministerium für Arbeit und Soziales – BMAS) zakłada, że tylko w latach 2022–2026 w Niemczech zabraknie pracowników na 240 tys. wykwalifikowanych miejsc pracy. W perspektywie średnioterminowej najwięcej będzie brakować pracowników w zawodach informatycznych, w gastronomii i hotelarstwie, w sektorze socjalnym lub zdrowotnym i opiekuńczym (tutaj prym w zatrudnieniu wiodą kobiety), a także w zawodach technicznych i rzemieślniczych³⁸. W 2023 roku najwięcej wolnych etatów było w sektorze pracy socjalnej (ponad 20 tys. etatów) i edukacji (ponad 20 tys. etatów dla pedagogów), zdrowia i opieki (w opiece zdrowotnej i pielęgniarstwie prawie 17 tys.; ponad 18 tys. stanowisk w opiece nad osobami starszymi), budownictwa i rzemiosła (tylko w zawodach budowlanych wymagających wysokich kwalifikacji w 2021 roku nie można było obsadzić ponad 87 tys. wakatów)³⁹.

Uchodźcy z Ukrainy, uwzględniając ich wykształcenie (dużo osób z wykształceniem wyższym), płeć (kobiety) i wiek, są istotnym elementem mogącym wpłynąć na redukcję wakatów w zatrudnieniu w wielu dziedzinach gospodarki Niemiec i stać się ważnym czynnikiem regulującym niemiecki rynek pracy, również w perspektywie długoterminowej.

Zakończenie

Zapotrzebowanie Niemiec na siłę roboczą nie jest wystarczającym warunkiem, aby liczba uchodźców i świadczenia im przyznawane pozostawały bez krytycznego komentarza ze strony obywateli i różnych sił politycznych. Krytykę budzi przede wszystkim kwestia świadczeń socjalnych, ich wysokość, a także ułatwiony do nich dostęp. Przykładowo, AfD twierdzi, że uchodźcy z Ukrainy otrzymują bezwarunkowy dochód podstawowy i więcej pieniędzy niż niemieccy emeryci po dziesięcioleciach pracy⁴⁰. To stwierdzenie nie jest prawdziwe, ale budzi emocje. Ponadto partia ta występuje na rzecz ograniczenia świadczeń, a także większej aktywizacji zawodowej uchodźców. Najprawdopodobniej

über Vorkrisenniveau. DIHK-Report Fachkräfte 2021. Deutscher Industrie- und Handelskammertag (DIHK). Berlin/Brüssel. <https://www.dihk.de/resource/blob/61638/9bde58258a88d4fce8c-da7e2ef300b9c/dihk-report-fachkraeftesicherung-2021-data.pdf> [dostęp 19.03.2023], s. 7–9.

³⁷ Hickmann H., Koneberg F. (2022). *Die Berufe mit den aktuell größten Fachkräftelücken*. IW (IW-Kurzbericht 67/2022). Köln.

³⁸ *Mittelfristprognose: Arbeitsmarktdynamik bis 2025*. (2021). IAB u. a., November 2021 (Forschungsbericht 524/4). Nürnberg/Bonn/Osnabrück.

³⁹ Angenendt S., Knapp N., Kipp D. (2023). *Deutschland sucht Arbeitskräfte. Wie die Arbeitskräfteanwerbung entwicklungsorientiert, nachhaltig und fair gestaltet werden kann*. SWP-Studie 1. Stiftung Wissenschaft und Politik, Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit. Berlin, s. 5–6.

⁴⁰ *Für Hartz IV: Per FlixBus aus der Ukraine nach Deutschland und zurück?* (2022, 4 października). <https://www.mdr.de/nachrichten/sachsen/deutschland-fluechtlinge-ukraine-flixbus-hartz-vier-100.html> [dostęp 9.08.2023].

napięcia na tym tle i niechęć do uchodźców (lub ogólnie imigrantów) będą narastać, o czym mogą świadczyć wyniki badań z maja 2023 roku wskazujące na zdystansowanie niemieckich obywateli do imigracji⁴¹. Zdaniem ponad 50% Niemców imigracja niesie ze sobą więcej szkód niż korzyści. (Więcej korzyści z migracji upatruje jedynie ok. 30% wyborców). Negatywny stosunek do zatrudnienia większej liczby wykwalifikowanych pracowników z zagranicy wykazuje czterech na dziesięciu respondentów, 30% chce przynajmniej utrzymać obecny poziom⁴².

Badania wskazują również na negatywny stosunek obywateli do przyjmowania uchodźców, chociaż w tym wypadku sytuacja nie jest do końca jednoznaczna: połowa uprawnionych do głosowania chciałaby, aby przyjmowano mniej uchodźców, ok. 10% wyborców nie popiera przyjmowania przez Niemcy większej liczby uchodźców, ok. jedna trzecia popiera obecny poziom przyjmowania uchodźców. Niemniej jednak większość wyborców uważa przyjmowanie uchodźców wojennych i cywilnych oraz osób uciekających przed głodem lub klęskami żywiołowymi za słuszne, podobnie jak przyjmowanie osób prześladowanych z powodów politycznych lub religijnych. Z drugiej strony, przyjmowanie osób, które opuszczają swój kraj głównie z powodów ekonomicznych, nadal spotyka się z wyraźnym odrzuceniem⁴³.

Sceptyczna ocena imigracji uchodźców przekład się na akceptację działań polityków w tej kwestii. Niecałe cztery na dziesięć osób uważa, że niemiecka polityka już teraz robi wystarczająco dużo, aby zapewnić opiekę i przyjąć uchodźców. 30% wyborców uważa nawet, że taka pomoc idzie za daleko. Dla mniej więcej takiej samej liczby osób polityka zrobiła zbyt mało dla przyjętych uchodźców. Niepokój może budzić fakt, że 75% uprawnionych do głosowania oskarża partie polityczne i polityków o niewystarczającą troskę o problemy spowodowane napływem uchodźców⁴⁴.

Jak można przewidzieć prym w negatywnym postrzeganiu przyjmowania uchodźców, a także udzielania im pomocy, wiodą zwolennicy AfD (92%). Wśród wyborców CDU/CSU aż 57% i wśród wyborców FDP 61% było podobnego zdania. Połowa zwolenników partii Die Linke (48%) uważała, że należy do imigracji podejść bardziej restryktywnie⁴⁵. Opublikowane wyniki badań wskazują na potencjalne problemy społeczne, jakie mogą się ujawnić w związku z przyjęciem dużej ilości uchodźców wojennych z Ukrainy i przyznaniem im znacznych środków socjalnych, zwłaszcza jeżeli nie uda się Niemcom ich zaktywizować i zintegrować na niemieckim rynku pracy. Można zatem przyjąć, że dla relacji społecznych są oni jednocześnie szansą, jak i pewnym zagrożeniem.

⁴¹ *Eine repräsentative Studie zur politischen Stimmung im Auftrag der ARD-Tagesthemen und der Tageszeitung DIE WELT.* (2023, maj). Infratest, dimap. https://www.infratest-dimap.de/fileadmin/user_upload/DT2305_Report.pdf [dostęp 05.06.2023].

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

Bibliografia

- Angenendt S., Knapp N., Kipp D. (2023). *Deutschland sucht Arbeitskräfte. Wie die Arbeitskräfteanwerbung entwicklungsorientiert, nachhaltig und fair gestaltet werden kann*. SWP-Studie 1. Stiftung Wissenschaft und Politik, Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit. Berlin.
- ARD-DeutschlandTREND März 2022. *Eine repräsentative Studie im Auftrag der tages-themen*. (2022). Infratest dimap. <https://www.tagesschau.de/dtrend-747.pdf> [dostęp 04.08.2023].
- Bartelsmann Stiftung (2019). *Studie Alterung der Gesellschaft führt zu hohen Wohlstandseinbußen in Deutschland*. <https://www.bartelsmann-stiftung.de/de/themen/aktuelle-meldungen/2019/dezember/alterung-der-gesellschaft-fuehrt-zu-hohen-wohlstandseinbussen-in-deutschland> [dostęp 04.03.2023].
- Bildungs- und Berufsqualifikationen der Geflüchteten aus der Ukraine in Deutschland im Vergleich zur Bevölkerung in der Ukraine und in Deutschland. Anteile der 20- bis 70-Jährigen in %*. (2022, grudzień). W *Geflüchtete aus der Ukraine in Deutschland Flucht, Ankunft und Leben*. https://www.diw.de/documents/dokumentenarchiv/17/diw_01.c.862306.de/221214-gesamtbrosch%C3%BCre-ukraine_barrierearm.pdf [dostęp 05.08.2023].
- Bundeskanzler Olaf Scholz: *Wir erleben eine Zeitenwende*. (2022). Bundestag. <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2022/kw08-sondersitzung-882198> [dostęp 05.04.2023].
- Burstedde A. i in. (2020, listopad). *Die Messung des Fachkräftemangels. Methodik und Ergebnisse aus der IW-Fachkräftedatenbank zur Bestimmung von Engpassberufen und zur Berechnung von Fachkräftelücken und anderen Indikatoren, Institut der deutschen Wirtschaft (IW)*. IW Report 59/2020. Köln.
- Der Einfluss von Zuwanderung auf die deutsche Gesellschaft. Deutscher Beitrag zur Pilotforschungsstudie „The Impact of Immigration on Europe's Societies“ im Rahmen des europäischen Migrationsnetzwerks*. (2005). Forschungsbericht 1, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Nürnberg. https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Forschung/Forschungsberichte/fb01-einfluss-zuwanderung.pdf?__blob=publicationFile&v=12 [dostęp 5.04.2023].
- Deutsche bilaterale Unterstützungsleistungen für die Ukraine und Menschen aus der Ukraine*. <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/2167632/19a9c5cad6f8-0e4f4d151372316fdcf/2023-02-24-deutsche-bilaterale-unterstuetzungsleistungen-fuer-die-ukraine-data.pdf?download=1> [dostęp 05.04.2023].
- Deutsche Unterstützung für die Ukraine, Deutsche Botschaft Stockholm*. (2023, 15 maja). <https://stockholm.diplo.de/se-de/aktuelles/-/2515980> [dostęp 05.06.2023].
- Eine repräsentative Studie zur politischen Stimmung im Auftrag der ARD-Tagesthemen und der Tageszeitung DIE WELT*. (2023, maj). Infratest, dimap. https://www.infratest-dimap.de/fileadmin/user_upload/DT2305_Report.pdf [dostęp 05.06.2023].
- Ergebnisse der Umfrage zur Beschäftigung von ukrainischen Geflüchteten unter Personalverantwortlichen*. NETZWERK Unternehmen integrieren Flüchtlinge. <https://www.unternehmen-integrieren-fluechtlinge.de/news/befragung-ukraine-auswertung/> [dostęp 22.07.2023].
- Flüchtlinge aus der Ukraine in Deutschland*. (2023, lipiec). <https://mediendienst-integration.de/migration/flucht-asyl/ukrainische-fluechtlinge.html>.

- Für Hartz IV: Per Flixbus aus der Ukraine nach Deutschland und zurück?* (2022, 4 października). <https://www.mdr.de/nachrichten/sachsen/deutschland-fluechtlinge-ukraine-flixbus-hartz-vier-100.html> [dostęp 9.08.2023].
- Garloff A. (2016). *Flüchtlinge auf dem deutschen Arbeitsmarkt*. „Wirtschaftsdienst”, 96(9), 690–695.
- Geflüchtete aus der Ukraine entlasten laut Bundesagentur Arbeitsmarkt*. (2023, 19 lutego). Zeit-Online. <https://www.zeit.de/wirtschaft/2023-02/bundesagentur-fuer-arbeit-ukraine-fluechtlinge-arbeitsmarkt> [dostęp 05.06.2023].
- Geflüchtete aus der Ukraine in Deutschland. Flucht, Ankunft und Leben*. (2022, grudzień). https://www.diw.de/documents/dokumentenarchiv/17/diw_01.c.862306.de/221214-gesamtbrosh%C3%BCre-ukraine_barrierearm.pdf [dostęp 05.06.2023].
- Geflüchtete aus der Ukraine in Deutschland: Ergebnisse der ersten Welle der IAB-BiB/FReDA-BAMF-SOEP-Befragung*. (2023). Forschungsbericht 41, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. <https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Forschung/Forschungsberichte/fb41-ukr-gefluechtete.pdf> [dostęp 05.06.2023].
- Geflüchtete aus der Ukraine: Knapp die Hälfte beabsichtigt längerfristig in Deutschland zu bleiben*. (2023). „DIW Wochenbericht”, 28. https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.877242.de/23-28-1.pdf [dostęp 05.06.2023].
- Gesetz über den Aufenthalt, die Erwerbstätigkeit und die Integration von Ausländern im Bundesgebiet (Aufenthaltsgesetz – AufenthG), § 24 Aufenthaltsgewährung zum vorübergehenden Schutz. https://www.gesetze-im-internet.de/aufenthg_2004/_24.html.
- Hardege S., Friedrich U. (2021, listopad). *Fachkräfteengpässe schon über Vorkrisenniveau. DIHK-Report Fachkräfte 2021*. Deutscher Industrie- und Handelskammertag (DIHK). Berlin/Brüssel. <https://www.dihk.de/resource/blob/61638/9bde58258a88d4fce8cd a7e2ef300b9c/dihk-report-fachkraeftesicherung-2021-data.pdf> [dostęp 19.03.2023].
- Hickmann H., Koneberg F. (2022). *Die Berufe mit den aktuell größten Fachkräftelücken*. IW (IW-Kurzbericht 67/2022). Köln.
- Hickmann H., Malin L. (2022). *Fachkräftereport, Offene Stellen und Fachkräftelücke auf Rekordniveau*. Kompetenzzentrum Fachkräftesicherung (KOFA), (KOFA Kompakt 4/2022). Köln.
- Höheres Kindergeld und weitere Verbesserungen für Kinder*. Die Bundesregierung. <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/entlastung-fuer-deutschland/unterstuetzung-fuer-familien-2125014> [dostęp 22.03.2023].
- Kaiser T. (2019, 12 lutego). *Wie viele Zuwanderer braucht der deutsche Arbeitsmarkt?* „Die Welt”. <https://www.welt.de/wirtschaft/article188621949/Migration-Wie-viele-Zuwanderer-braucht-der-deutsche-Arbeitsmarkt.html> [dostęp 21.03.2023].
- Kriegsflüchtlinge aus der Ukraine: Bilanz zur Richtlinie über vorübergehenden Schutz, Europäische Kommission, Vertretung in Deutschland*. (2023, 9 marca). „Pressemitteilung”. https://germany.representation.ec.europa.eu/news/kriegsfluechtlinge-aus-der-ukraine-bilanz-zur-richtlinie-uber-voruebergehenden-schutz-2023-03-09_de [dostęp 22.07.2023].
- Leubecher M. (2018, 14 grudnia), *Nettozuwanderung von 400.000 Personen pro Jahr nötig*. „Die Welt”. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article185527326/Arbeitsmigranten-Sachverstaendigenrat-will-Einwanderungsgesetz.html> [dostęp 21.03.2023].

- Liste der militärischen Unterstützungsleistungen.* Die Bundesregierung. <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/krieg-in-der-ukraine/lieferungen-ukraine-2054514> [dostęp 22.07.2023].
- Mittelfristprognose: Arbeitsmarktdynamik bis 2025.* (2021). IAB u. a., November 2021 (Forschungsbericht 524/4). Nürnberg/Bonn/Osnabrück.
- Pallokat J. (2023, 20 lutego). *Ukrainische Geflüchtete arbeiten außergewöhnlich oft selbständig.* RBB. <https://www.rbb24.de/wirtschaft/beitrag/2023/02/ukraine-arbeitsmarkt-gefluechtete-selbstaendigkeit-interview-integration.html> [dostęp 18.03.2023].
- Pressekonferenz von Bundeskanzler Olaf Scholz gemeinsam mit dem Präsidenten der Ukraine, Wolodymyr Selensky.* (2023, 14 maja). <https://www.bundeskanzler.de/bk-de/aktuelles/pressekonferenz-von-bundeskanzler-olaf-scholz-gemeinsam-mit-dem-praesidenten-der-ukraine-wolodymyr-selensky-2190292> [dostęp 22.05.2023].
- Refugees from Ukraine recorded in Europe.* <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [dostęp 8.08.2023].
- Statistisches Bundesamt (2021). *Bevölkerungsvorausberechnung.* https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Bevoelkerungsvorausberechnung/_inhalt.html [dostęp 04.05.2023].
- Ukraine-Flüchtlinge in Deutschland seltener mit Job als anderswo.* (2023, 19 lutego). <https://regionalheute.de/ukraine-fluechtlinge-in-deutschland-seltener-mit-job-als-ander-swo-1676786465/> [dostęp 2.03.2023].
- Versorgung von Ukraine-Geflüchteten erhöht Ausgaben der Krankenkassen.* (2023, 27 lipca). „Ärzteblatt”. <https://www.aerzteblatt.de/nachrichten/144881/Versorgung-von-Ukraine-Gefluechteten-erhoeht-Ausgaben-der-Krankenkassen> [dostęp 22.07.2023].
- Verteidigungsminister in Ukraine. Pistorius verspricht in Kiew Leopard-1-Panzer.* <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/pistorius-kiew-ukraine-leopard-1-krieg-russland-100.html> [dostęp 22.06.2023].
- Weiter umfassende zivile Hilfe für die Ukraine. Größter Logistikeinsatz in der Geschichte des THW.* https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/pressemitteilungen/DE/2023/05/THW-Hilfen_Ukraine.html [dostęp 21.04.2023].
- Zuwanderungsregelung für Juden aus der Ukraine.* (2022, 25 maja). <https://www.zentralratderjuden.de/aktuelle-meldung/artikel/news/zuwanderungsregelung-fuer-juden-aus-der-ukraine/> [dostęp 22.07.2023].